

WijkWijzer

kennis en aanpak van
sociale vraagstukken

—PLATFORM31—

De gemengde wijk als tussenstap naar de inclusieve wijk

Inhoudsopgave

1. Inleiding 3

1.1 Aanleiding 3

1.2 Aanpak 3

1.3 Leeswijzer 3

2. Gemengde wijken herladen 4

2.1 De gemengde wijk in Nederland tot nu toe 5

2.2 Buurteffecten 7

2.3 Veranderd speelveld 9

2.4 Van de gemengde wijk naar de inclusieve wijk? 10

3. Lessen uit de praktijk 11

3.1 Almelo, Ossenkoppelerhoek 13

3.2 Zoetermeer, Meerzicht 16

3.3 Gorinchem, Haarwijk 19

4. Routekaart gemeenten 22

4.1 Fase 'richten' 24

4.2 Fase 'inrichten' 25

4.3 Fase 'verrichten' 25

5. Geleerde lessen 28

1. Inleiding

Aanleiding

De zorgen over groeiende verschillen tussen wijken en concentraties van kwetsbare bewoners nemen toe. In de vorige periode van intensief wijkenbeleid (de stedelijke vernieuwing, 1995-2012) was het mengen van de populatiesamenstelling van wijken door herstructurering een belangrijk middel om hier iets aan te doen. De hooggespannen verwachtingen van deze fysieke aanpak zijn echter niet uitgekomen: dezelfde wijken bungelen weer onderaan de leefbaarheidslijsten en krijgen een nieuwe wijkaanpak.

Recentelijk staat het streven naar gemengde wijken – na een periode van beleidsluwte – weer duidelijk op het netvlies van beleidsmakers en bestuurders. Een eenzijdige bevolkingssamenstelling in wijken wordt opnieuw in verband gebracht met ongelijkheid, segregatie en negatieve buurteffecten. In juli 2022 lanceerde het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV). De 'gemengde wijk' krijgt in de plannen van minister De Jonge een prominente plek¹. De tijden zijn veranderd: enkel ingrijpen in de woningvoorraad en de fysieke leefomgeving om deze opgave te tackelen is niet meer voldoende. Ook samenleven, overbruggend contact en werken aan veerkracht in wijken zijn urgente thema's. Met andere woorden: we zijn op zoek naar gemengde én inclusieve wijken.

Naast het sleutelen aan de woningvoorraad zijn in deze wijken aanvullende (sociale, economische en andere) beleidsinterventies nodig. Beleid op verschillende schaalniveaus en meer sociale interventies in de wijk zijn van belang om tot *echte* duurzame gemengde wijken te komen. Naar welke mix van interventies zijn we op zoek? Gaat het om anders ontwerpen van gebouwen, een andere woningtoewijzing, gaat het om nieuwe voorzieningen, een andere

inrichting van de openbare ruimte, om community building en ontmoetingsplaatsen, of toch weer anders?

Aanpak

Om antwoord te geven op deze vragen onderzochten Movisie en Platform31 hoe de gemengde wijk als tussenstap kan dienen om te komen tot een inclusieve wijk. Naast een theoretische verdieping en een webinar organiseerden we een leertraject met de gemeenten Almelo, Zoetermeer en Gorinchem. Fysieke en sociale professionals – en in een enkel geval bewoners – gingen lokaal met elkaar in gesprek. Doel was het formuleren van een gedragen visie en te verkennen welke inzet nodig is om van een gemengde naar een inclusieve wijk te komen.

Leeswijzer

In hoofdstuk 2 presenteren we een overzicht van de historie en toekomst van de gemengde wijk. We schetsen de ontwikkeling in het nationale beleid over de wijkenaanpak. En dit vullen we aan met inzichten uit de wetenschap en de praktijk over de resultaten van het mengen van wijken. We adviseren om aanvullende maatregelen te nemen om te komen tot een inclusieve wijk.

In hoofdstuk 3 geven we de praktijkervaringen weer van de gemeenten Almelo, Zoetermeer en Gorinchem. Welke acties ondernemen zij met hun wijkpartners om te komen tot een inclusieve wijk? Op basis van deze ervaringen hebben we een 'routekaart voor gemeenten' opgezet, die is opgenomen in hoofdstuk 4. In het laatste hoofdstuk presenteren we de geleerde lessen uit de theorie en de praktijkcases. Hiermee kunnen gemeenten en woningbouwcorporaties zelf aan de slag om binnen een gemengde wijk ook een inclusieve wijk te realiseren.

1. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2022). Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid.

2. Gemengde wijken herladen

In 2022 schreven we een longread over de historie en toekomst van de **gemengde wijk**.² Hieronder volgt een kort overzicht van dat artikel, aangevuld met inzichten die we tijdens het leertraject hebben opgedaan.

Van oudsher hanteren beleidsmakers het mengen van wijken als oplossing. Echter, onderzoek toont aan dat het effect van mengen van wijken onvoldoende terug te zien is in de buurteffecten. Door concentraties van problemen in wijken en het opkomen van nieuwe spelers is ander beleid nodig. Door, naast menging, ook meer publieke voorzieningen te creëren, ontstaat meer ruimte voor onderlinge ontmoeting door bewoners. Zo wordt een stap gezet naar een meer inclusieve wijk.

2.1 De gemengde wijk in Nederland tot nu toe

Nederland kent een lange historie in de wijkenaanpak, waarin de gemengde wijk regelmatig als instrument is toegepast. De aanpak slingerde heen en weer tussen grootschalige fysieke ingrepen en meer behoedzame, sociale interventies die vooral ten goede moeten komen aan de zittende bewoners. Het tegengaan van een eenzijdige bevolkingssamenstelling in buurten of wijken is een beleidsideaal dat diep in de genen van beleidsmakers en bestuurders van ons land lijkt te zitten.

2. Van der Velden, J., & Can, E. (2022, 28 september). *Gemengde wijken herladen*. Platform31.

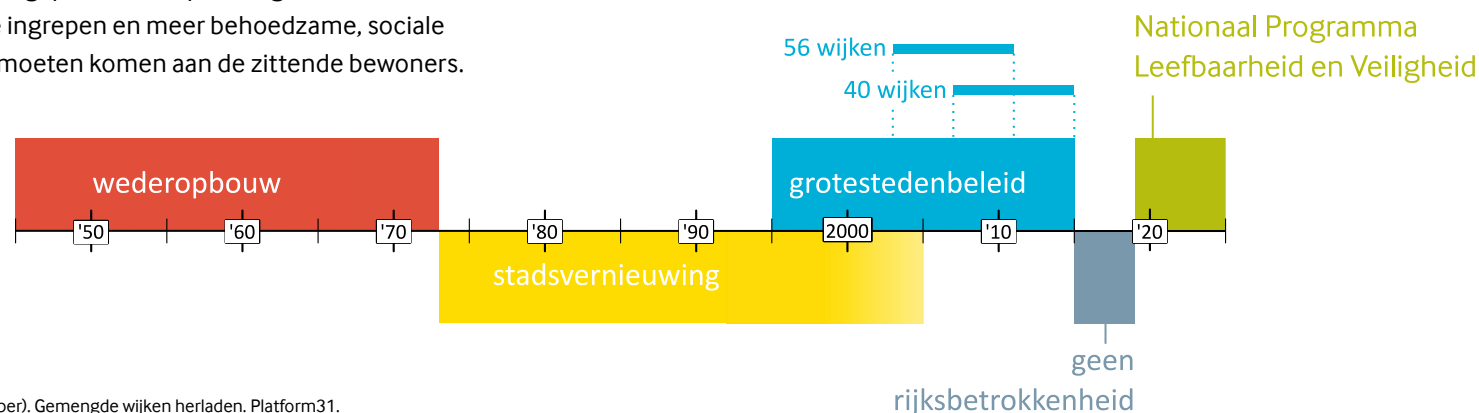
Wederopbouw

Na de Tweede Wereldoorlog waaide het concept 'gemengde wijk' vanuit Groot-Brittannië en Amerika over naar Nederland. In de meeste vroeg-naoorlogse woonwijken werd het doel om een gemengde bevolkingssamenstelling te creëren. Men geloofde dat een kleinschalige opzet van buurten en menging van woningtypes het leefklimaat ten goede kwam. Selectie van bewoners was sterk moraliserend en vond plaats op woongedrag: wie het huishouden niet op orde had, kwam niet in aanmerking voor een nieuwe woning.

Stadsvernieuwing

Na de wederopbouw brak een periode van herstructurering aan: de stads-sanering en -vernieuwing (in Figuur 1 alleen 'stadsvernieuwing' genoemd). Grootschalige bouw vond plaats aan de randen van steden en oude buurten werden gesloopt voor kantoren, voorzieningen en verkeersdoorbraken.

Figuur 1 Tijdlijn wijkgerichte beleidsprogramma's

De middenklasse verkaste grotendeels naar de nieuwe buitenwijken en de lagere-inkomensgroepen bleven achter in de stadscentra. In deze eerste fase van stadssanering was het tegengaan van segregatie geen doel op zich, maar in de nieuw opgebouwde buitenwijken werden lagere en hogere middenklasse nog altijd gemengd gehuisvest. Critici beargumenteerden dat er te weinig oog was voor de kwaliteiten van bestaande wijken en de behoeften van zittende bewoners. De stadsvernieuwing werd daar het antwoord op: kleinschaligheid, goed wonen en een zo gering mogelijke verstoring van de bestaande sociale en stedenbouwkundige structuur in de vooroorlogse stad kregen prioriteit. 'Bouwen voor de buurt' werd het devies en de overheid richtte zich op het inhalen van de kwaliteitsachterstand in de verkrotte oude wijken in stadscentra.

Ook het bouwen voor de buurt kon rekenen op kritiek. Ten eerste zou de stadsvernieuwing zich te veel richten op het verbeteren van de woningen van lage inkomensgroepen, maar de buurt als geheel niet verbeteren. Zonder differentiatie van de woningvoorraad (oftewel mengen) zouden 'sociale stijgers' de oude wijken blijven verlaten. Ten tweede zou de stadsvernieuwing een sterk fysieke aangelegenheid zijn, waarbij sociaaleconomische problemen zoals werkloosheid, schoolverzuim en criminaliteit geen aandacht kregen. De discussie over een ruimtelijke tweedeling binnen steden was hiermee geboren.

Grotestedenbeleid

De zorgen over tweedeling, segregatie, concentraties van lagere-inkomensgroepen én spookbeelden van buitenlandse achterstandswijken vormden de aanleiding voor nieuw wijkenbeleid. Het Grotestedenbeleid werd in de jaren negentig opgetuigd en de 'gemengde wijk' deed officieel haar intrede in de beleidsdocumenten. De wegtrekkende beweging van midden- en hogere inkomens moest een halt worden toegevoerd door gemengde wijken te

creëren. De focus lag op het tegengaan van de (dreigende) sociaaleconomische tweedeling binnen steden. Herstructurering was de belangrijkste interventie, wat leidde tot grootschalige sloop en het realiseren van voornamelijk koopwoningen in wijken waar de problemen zich opstapelden. Aanvankelijk beoogde het beleid nieuwe groepen aan te trekken met het bouwen van koopwoningen, pas later kregen zittende bewoners de mogelijkheid om wooncarrière te maken binnen hun wijk. Beide doelstellingen waren gericht op het voorkomen van concentraties lage inkomensgroepen.

Nauwelijks aandacht voor kwetsbare wijken

Ongeveer tien jaar geleden verdween de gemengde wijk van de beleidsagenda's vanwege terughoudend wijkenbeleid en beperkte financiële mogelijkheden van gemeenten en woningcorporaties. De economische crisis (vanaf 2008) en de herziening van de Woningwet (2015) decimeerden de rol van woningcorporaties. Van grootschalige sloop-nieuwbouw was geen sprake meer en het Rijk had nauwelijks nog gebiedsgerichte aandacht voor de kwetsbaarste wijken.³ De wijkorganisaties, bewoners en ondernemers pakten vervolgens de handschoen op. Zij werkten, weliswaar zonder grote budgetten en daarom meer kleinschalig, aan de leefbaarheid van hun wijken en buurten. De focus verschoof naar de al aanwezige kracht in de wijk en hoe die optimaal benut kon worden.

Heropleving van de gemengde wijk

Inmiddels groeit de zorg weer over kwetsbare wijken. De ruimtelijke segregatie naar inkomen neemt toe. Vooral laagbetaalden en werklozen wonen steeds meer bij elkaar in de buurt en minder gemengd met andere sociaaleconomische groepen. Daarnaast groeien de zorgen over concentraties kwetsbare bewoners, die door ingrijpende transities in het sociaal domein – extramuralisering, decentralisaties en de scheiding van wonen en zorg – terechtkomen in wijken met voornamelijk corporatiebezit. Ook deze ontwikkeling wijst

3. Van der Velden, J., Uytendinck, M., & Bronsvort, I. (2018). Sturen op gemengde wijken? Verkennend onderzoek in zes steden. Platform31.

op groeiende ruimtelijke ongelijkheid. Kortom: de kloof tussen 'goede' en 'slechte' wijken neemt toe.⁴ De zorgen over leefbaarheidsverschillen en de verschillende beleidsopgaven zorgden ervoor dat diverse gemeenten, corporaties en het Rijk het vizier opnieuw op specifieke wijken richtten.

Sinds eind 2019 is een breed landelijk programma ten behoeve van de leefbaarheid en veiligheid in kwetsbare gebieden in voorbereiding. Dit heeft geresulteerd in het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV) dat begin juli 2022 is gelanceerd. In dit programma staat de 'gemengde-wijk-gedachte' weer volop in de schijnwerpers. Gemeenten en corporaties krijgen voorzichtig weer meer ruimte om te investeren in hun kwetsbare gebieden en grijpen weer terug op het middel van weleer: het sleutelen aan de woningvoorraad.

2.2 Buurteffecten

De zorgen over ruimtelijke ongelijkheid groeien dus in Nederland, met een Nationaal Programma tot gevolg. Maar waarom maken we ons daar dan zorgen over? Sociale wetenschappers houden zich sinds jaar en dag bezig met de vraag: wat zijn de gevolgen van ruimtelijke segregatie, met name voor de kansen van mensen die wonen in 'slechte' wijken? Dit worden ook wel negatieve buurteffecten genoemd. Dit zijn negatieve effecten op de ontwikkeling van een mensenleven die ontstaan door te wonen in een buurt met veel problemen en medebewoners met weinig kansen en mogelijkheden. Verondersteld wordt dat buurteffecten invloed hebben op de sociale mobiliteit, economische kansen en integratie.

Deze wetenschappelijke discussie over buurteffecten beïnvloedde ook het wijkbeleid in Nederland. In de stedelijke vernieuwing (1997-2012, in de tijdlijn van Figuur 1 onder grotestedenbeleid) was het tegengaan van negatieve buurteffecten de belangrijkste doelstelling van de landelijke aanpak. De gemengde wijk werd wederom als middel ingezet. En in het NPLV wordt mengen wederom nodig geacht om te komen tot een meer gebalanceerde woningvoorraad en negatieve buurteffecten te bestrijden.

Kritiek op mengingsbeleid

Of het mengen van de woningvoorraad binnen wijken daadwerkelijk heeft geresulteerd in het omzetten van negatieve in positieve buurteffecten, is nog altijd onderwerp van discussie. Sommige studies lieten zien dat mengen de negatieve buurteffecten licht doet afnemen. Andere studies concludeerden dat de verbetering van negatieve buurteffecten afhankelijk is van de mate van contact tussen oude en nieuwe bewoners. Tegelijkertijd bleek uit wetenschappelijk onderzoek in onderzochte herstructureringsgebieden dat deze contacten nauwelijks tot stand kwamen⁵. Anders gezegd, er treedt niet zomaar een 'verheffingseffect' op in kansarme wijken. Om de sociale cohesie en leefbaarheid te verbeteren dienen 'oude' en 'nieuwe' bewoners elkaar regelmatig te ontmoeten.

Andere kritiek vanuit zowel wetenschappelijke als maatschappelijke hoek op de gemengde wijk is dat de fysieke herstructurering veelvuldig in verband wordt gebracht met gentrificatie, verdringing en culturele *displacement*. Dit zijn processen waarbij zittende bewoners door sloop van woningen en het duurder worden van de nieuwe woningen uit een wijk worden verdreven om plaats te maken voor meer welgestelde bewoners (*gentry*). Culturele

4. Zie bijvoorbeeld Kullberg, J., Mouktadibillah, R., & De Vries, J. (2021). *Opgroeien in een kwetsbare wijk: Over buurteffecten en persoonlijke ervaringen van jongens en jonge mannen*. Sociaal en Cultureel Planbureau; Leidelmeijer, K., Iersel, J. V., & Frissen, J. (2018). *Veerkracht in het corporatiebeleid: Kwetsbare bewoners en leefbaarheid*. RIGO Research en Advies; Uytendil, M., Van der Velden, J., & Bouwman, R. (2020). *Wijk in zicht: Kwalitatief onderzoek naar de dynamiek van leefbaarheid in kwetsbare wijken*. Platform31.

5. Het wetenschappelijk onderzoek richtte zich na 2005 op de vraag of de gemengde wijk daadwerkelijk integratie en overbruggend contact bevordert. De onderzoeksresultaten in de jaren daarna zetten grote vraagtekens bij de effecten van menging van woningtypes op sociaal kapitaal en de kansen van niet-westerse migranten (o.a. Uytendil, 2003; Bolt, 2004 en Musterd & Ostendorf, 2003) of zelfs maar op meer contacten tussen niet-westerse migranten en 'autochtonen'.

displacement kan optreden bij bewoners die achterblijven in de wijk, als ze zich minder thuis voelen door ingrijpende veranderingen in de bevolkingssamenstelling en de bijpassende voorzieningen. Deze kritiek is de laatste jaren sterker geworden door de toegenomen woningschaarste.

De boodschap vanuit wetenschap en maatschappelijke tegenstanders is dat het beleidsideaal van de gemengde wijk als middel naar inclusie deugt, maar wordt misbruikt om bewoners met een smalle beurs de wijk of stad uit te jagen. Iedereen is immers vóór het tegengaan van negatieve gevolgen van concentraties van kwetsbare bewoners in bepaalde wijken, maar dit moet volgens tegenstanders niet ten koste gaan van diezelfde bewoners.

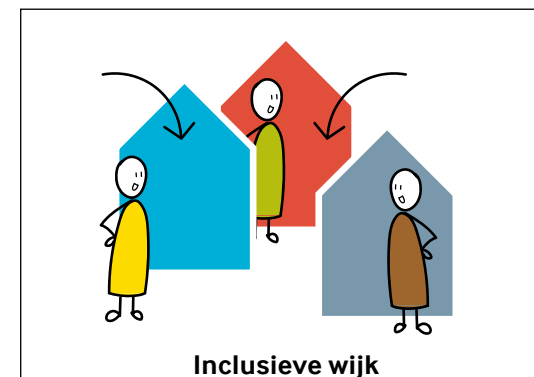
Positieve effecten op de wijkcijfers

Een belangrijke kanttekening op de wetenschappelijke kritiek en een mogelijke verklaring voor de volharding van bestuurders en beleidsmakers in het geloof in de gemengde wijk: de aanpak heeft wél aantoonbaar positieve effecten gehad op diverse wijkcijfers. Goedkope huurwoningen slopen en duurder woningen terugbouwen leidt logischerwijs tot verbetering van de

gemiddelde sociaaleconomische status van een wijk, van het *gemiddelde* inkomen en van de kwaliteit van de woningvoorraad in een wijk. Dit komt de uitstraling en de reputatie van de wijk ten goede. Differentiatie van de woningvoorraad kan daardoor mogelijk een boost geven aan de wijk, maar het blijft onduidelijk wat het kan doen – in positieve zin – voor het leven van zittende bewoners en de duurzame leefbaarheid in de wijk.

Opgroeien in een rijke buurt

Een recente studie naar kansengelijkheid in het onderwijs draait de discussie over buurteffecten om. De conclusie: opgroeien in een rijke buurt lijkt een betere voorspeller van je opleidingsniveau (gemeten in onderwijsjaren) dan opgroeien in een arme buurt. Met andere woorden: de positieve buurteffecten van opgroeien in een rijke buurt zijn belangrijker voor kansen in het onderwijs dan de negatieve buurteffecten in een arme buurt. Daarbij lijkt het erop dat de opleiding van de ouders het negatieve buurteffect teniet kan doen: als één van hen een theoretische opleiding heeft gedaan, zijn de negatieve buurteffecten verwaarloosbaar.⁶ Deze bevindingen zijn vooral relevant voor regionaal en stedelijk woon- en mixingsbeleid, en zijn ook van belang voor

6. Troost, A. A., Van Ham, M., & Manley, D. J. (2023). Neighbourhood effects on educational attainment. What matters more: Exposure to poverty or exposure to affluence? *Plos one*, 18(3), e0281928.

de discussie over waterbedeffecten van wijkenbeleid.⁷ Tot nu toe richtte de gemengde-wijkgedachte zich exclusief op kwetsbare wijken (en negatieve buurt-effecten), maar dit soort conclusies vragen om een bredere blik.

2.3 Veranderd speelveld

Vergeleken met de eerdere perioden van intensief mengingsbeleid kunnen we spreken van een sterk veranderd speelveld. De kwetsbare wijken van nu zijn anders (qua bezit en bevolkingssamenstelling) dan die van vroeger en de belangrijkste stakeholders in de wijk hebben niet meer dezelfde rollen en taken als tijdens de stedelijke vernieuwing. Dat komt deels door de eerdergenoemde transities in het sociaal domein. Extramuralisering, decentralisaties en de scheiding van wonen en zorg hebben ervoor gezorgd dat meer 'zorgvragers' in corporatiewoningen terecht zijn gekomen. Tegelijkertijd betekende de verkleining van de taakstelling van woningcorporaties dat zij zich voornamelijk op hun sociale segment moesten richten. Zowel de ontwikkelingen in het sociaal domein als in de corporatiesector hebben geleid tot sterkere concentraties van kwetsbare groepen in de toch al kwetsbare wijken.

Daarnaast is de rol van bewoners in het debat veranderd vergeleken met eerdere vernieuwingsoperaties. Bij gebrek aan regie vanuit het Rijk en onder het credo van de participatiemaatschappij hebben bewoners en wijkorganisaties het initiatief in de wijkaanpak naar zich toegetrokken. Nu de overheid haar vizier weer richt op de wijk, kan zij daarom niet meer om de bewoner heen. Dat is bijvoorbeeld te merken aan een manifest van bewoners en wijkambtenaren richting het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid, waarin zij

een plek 'opeisen' in de nieuwe wijkaanpak.⁸ Als het Rijk of de gemeente wel top-down plannen maakt, kunnen zij rekenen op hevig verzet uit de samenleving zoals bij de sloop van de Tweebosbuurt in Rotterdam het geval was.⁹

Het veranderde speelveld gaat logischerwijs gepaard met ander beleid. Waar sloop- en nieuwbouw vroeger het voornaamste instrument was om te mengen, lijken beleidsmakers nu ook in te zetten op 'zachter' beleid, zoals het behouden van sociale stijgers in de wijk.¹⁰ Daarnaast ligt het voor beleidsmakers voor de hand om de huidige wooncrisis aan te grijpen als kans om tegelijkertijd te verdichten en te mengen. Door woningen toe te voegen voor hogere-inkomensgroepen in kwetsbare wijken sla je twee vliegen in een klap, is de gedachte¹¹. Anderzijds ligt bij (woning)schaarste juist gentrificatie en verdringing op de loer, want op een weinig gereguleerde woningmarkt wint de hoogste bidder en hebben minder bemiddelde bewoners het nakijken. Met het herintroduceren van een minister voor Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening heeft het kabinet aangetoond de regie op de woningmarkt weer voorzichtig naar zich toe te willen trekken en woningcorporaties daarbij meer ruimte te willen bieden. De lancering van het Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid laat zien dat het Rijk zich ook weer gaat bemoeien met mengingsbeleid in kwetsbare wijken, maar vooralsnog zonder het tegengaan van gentrificatie en verdringing als doel op zich te bestempelen.

7. We spreken van waterbedeffecten als maatregelen die de leefbaarheid in een gebied moeten verbeteren, leiden tot de onbedoelde verslechtering van de leefbaarheid in een ander gebied of gebieden.

8. Dibi, B., Kleinhans, R., Uytendijk, M., & Visser, E. (z.d.). Manifest voor een succesvolle wijkaanpak. LSA Bewoners.

9. Habiballah, N., Klein, C., & Kersten, H. (2021, 21 juni). *Rotterdamse Tweebosbuurt gesloopt: goed voor de leefbaarheid?* NOS.

10. Zie bijvoorbeeld het Nationaal Programma Rotterdam Zuid, waarin het behouden van sociale stijgers een belangrijke doelstelling is binnen de pijler wonen.

11. Zie bijvoorbeeld de webinarserie Herstructurering 2.0 van Platform31, waar dit onderwerp in de [tweede editie](#) (over mengen) kort wordt toegelicht.

2.4 Van de gemengde wijk naar de inclusieve wijk?

Zoals eerder werd benadrukt, treedt er niet zomaar een 'verheffingseffect' op in kwetsbare wijken waar nieuwe bewoners instromen. Ook bleek dat het wegnemen van negatieve buurteffecten afhankelijk is van de mate van contact tussen oude en nieuwe bewoners, en dat deze contacten in kwetsbare wijken nauwelijks tot stand kwamen in eerdere wijkvernieuwingsoperaties. Simpelweg mengen is dus niet genoeg: er moet ook aandacht naar het inclusief samenleven in wijken om duurzame verbetering te bereiken.

De grotere heterogeniteit van een wijk zorgt er op sommige vlakken zelfs voor dat het samenleven moeilijker wordt. Dit laten ook de rapporten van de WRR (2018, 2020)¹² zien: in buurten met een grote verscheidenheid kan het lastig zijn om overbruggend contact tot stand te brengen. Bewoners kunnen elkaar niet altijd goed plaatsen, waardoor zij zich minder verbonden of thuis voelen in hun wijk. Naar de verbondenheid van bewoners met hun wijk en de andere mensen die er wonen is veel onderzoek gedaan, bijvoorbeeld op het gebied van publieke familiariteit.

Publieke familiariteit werd in Nederland voor het eerst geïntroduceerd door Talja Blokland¹³ en gaat uit van de gedachte dat wanneer bewoners de ander herkennen en sociaal kunnen plaatsen, dit gevoelens van anonimiteit en vervreemding kan opheffen. Onderzoek laat zien dat de lichte, herhaalde contacten in de woonomgeving tussen bewoners van verschillende achtergronden ervoor zorgen dat bewoners zich prettig en veilig voelen in hun buurt en het vervolgens ook makkelijker wordt om overbruggend contact te maken. Het begrip publieke familiariteit reikt hiermee een lens aan om te begrijpen

wat voor rol publieke voorzieningen of ontmoetingsplekken – plekken waar buurtbewoners elkaar ongedwongen tegen kunnen komen – kunnen spelen bij het bevorderen van verbondenheid tussen bewoners met verschillende achtergronden en sociaaleconomische kenmerken.

In het kader van de toegenomen superdiversiteit¹⁴ van wijken deed Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS) onderzoek naar publieke familiariteit rond diverse ontmoetingsplekken in Nederland¹⁵. Aanbevelingen die de onderzoekers hierbij doen zijn een mix van maatregelen vanuit het ontwerp en de sociale programmering: zo is het voor ontmoetingsplekken enerzijds van belang dat in het ontwerp rekening wordt gehouden met aspecten als ruimte voor ongedwongen ontmoeting en een goede balans tussen anonimiteit en intimiteit. Anderzijds zijn er ook professionals nodig die zorgen voor een diverse programmering, 'reuring' en die ontmoeting (subtiel) kunnen regisseren. Dit soort lessen over publieke familiariteit en ontmoetingsplekken kunnen een bijdrage leveren aan de transformatie van de gemengde wijk richting de inclusieve wijk.

12. Jennissen, J., Engbersen, G., Bokhorst, M., & Bovens, M. (2018). *De nieuwe verscheidenheid: Toenemende diversiteit naar herkomst in Nederland*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid; Engbersen, G., Bovens, M., Bokhorst, M., & Jennissen, R. (2020). *Samenleven in Verscheidenheid: Beleid voor de migratiesamenleving*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.

13. Blokland-Potters, T. V. (2006). *Het sociaal weefsel van de stad. Cohesie, netwerken en korte contacten*. Dr. Gradus Hendriks Stichting.

14. De term superdiversiteit is gemunt door de Amerikaanse antropoloog Steven Vertovec (2007), die het begrip introduceerde om een ander perspectief te geven op integratie. Het begrip superdiversiteit gaat niet alleen om de toename van de diversiteit, maar ook en vooral om een groeiende diversiteit in de diversiteit. Vertovec stelt dat migratie sinds het begin van het tweede millennium fundamenteel van karakter is veranderd, doordat een toenemende diversiteit aan herkomstlanden. Bij superdiversiteit gaat het hiermee ook om groeiende verschillen tussen migratiestatus, ervaringen op de arbeidsmarkt, gender, leeftijd en woonplaats.

15. Uytendil, M., Brock, A. L., De Vries, S., & Verloove, J. (2023). *Kennen is het niet, maar we komen elkaar hier wel tegen*. Publieke familiariteit in superdiverse wijken. Kennisplatform Inclusief Samenleven.

3. Lessen uit de praktijk

Om meer grip te krijgen op de vraag hoe we fysieke ingrepen die de bevolkingssamenstelling in een wijk beïnvloeden op een zinnige manier kunnen koppelen aan sociale interventies in de wijk, startten we in 2022 een leernetwerk. In dit leernetwerk zoomden we in op de wijken Ossenkoppelerhoek (Almelo), Meerzicht (Zoetermeer) en Haarwijk (Gorinchem).

De leerkring bestond uit de volgende stappen:

1. In een gezamenlijke startsessie actualiseerden we met de betrokken gemeenten, woningcorporaties en lokale partners de gemengde-wijk-gedachte als tussenstap naar de inclusieve wijk.
2. In vooroverleggen ter voorbereiding op de verdiepingssessies werden leer-vragen gedefinieerd door de betrokken gebiedscoalities per wijk.
3. In de verdiepingssessies onderzochten de drie lokale deelnemers uit het fysieke en sociale domein de handelingsperspectieven hoe het werken aan gemengde wijken anno 2022 kan bijdragen aan diverse, veerkrachtige en inclusieve wijken en wat die zouden moeten inhouden.
4. In een gezamenlijke slotsessie hebben we de resultaten opgehaald en conclusies getrokken.

In de volgende paragrafen worden per wijk de opgaven, de gekozen handelingsperspectieven en resultaten gepresenteerd.

Tabel 1 Aantallen inwoners per stad en wijk¹⁶

Stad en wijk	Aantal inwoners stad	Aantal inwoners wijk
Zoetermeer, Meerzicht	125.767	15.490
Almelo, Ossenkoppelerhoek	73.155	6.470
Gorinchem, Haarwijk	37.632	6.300

16. Centraal Bureau voor de Statistiek (2023, 6 april). [Kerncijfers wijken en buurten 2022](#).

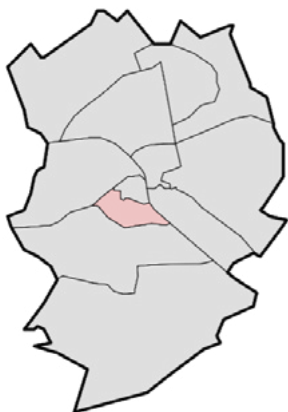
3.1 Almelo, Ossenkoppelerhoek

Omschrijving wijk

De Ossenkoppelerhoek is gebouwd in de jaren vijftig en zestig. De enorme woningnood na de oorlogsjaren vereiste grootschalige oplossingen. Zoals kenmerkend voor die tijd is de wijk gebouwd in een stempelstructuur. Deze structuur bestaat uit herhalingen in het ontwerp van een woonwijk waarbij portiekflats (zonder lift) worden afgewisseld met laagbouw. De wijk bestaat daarmee uit verschillende buurten die onderling sterk van elkaar verschillen.

Er wonen Almeloërs met verschillende sociaaleconomische en sociaal-culturele achtergronden. Het aantal kinderen, gezinnen en inwoners onder de 44 jaar neemt af; het aantal inwoners ouder dan 45 jaar neemt toe.

De wijk heeft een goedbezocht winkelcentrum aan het Vincent van Goghplein. Een sfeerbepalend element in de wijk is het Beeklustpark, dat deel uitmaakt van een van de groene longen van de stad. Naast het park ligt een veelbezochte kinderboerderij. Op het Rembrandtveld vinden regelmatig stedelijke evenementen plaats, zoals de jaarlijkse kermis.

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek/Topografische Dienst Kadaster (2008)

De woningbouwcorporaties hebben de wijk de afgelopen jaren een fysieke impuls gegeven. Er zijn meerdere portiekflats en kleinere woningen gesloopt en nieuwe appartementencomplexen gebouwd. De corporatie Beter Wonen is gestart met de verduurzaming en grootschalige renovatie van woningen en portiekflats.

De wijkopgaven zijn hardnekkig

In de periode 2009-2011 voerde de gemeente een succesvol programma genaamd 'Ossenkoppelerhoek voor iedereen'. In dit programma stonden verschillende thema's centraal, zoals wonen in een veilige omgeving, opvoeden en opgroeien, persoonlijke groei en oud worden in de wijk. Mooie verbindingen kwamen tot stand tussen inwoners in de wijk.

Door uitputting van het budget verminderde de inzet en verdween het programma naar de achtergrond. In 2022 voerden de gemeente Almelo en de woningbouwcorporaties St. Joseph en Beter Wonen een wijkanalyse uit (zie de publicatie 'Kijk op de wijk', maart 2022). Uit deze analyse kwamen dezelfde thema's als tien jaar geleden weer naar voren:

- **Jeugd en jeugdhulp.** In meerdere buurten leven kinderen in armoede en is er behoefte aan activiteiten voor en hulp aan jeugd.
- **Sociale veiligheid.** In de afgelopen jaren hebben er meerdere incidenten plaatsgevonden met personen met verward gedrag. Dit zorgt bij andere wijkbewoners voor een gevoel van onveiligheid. Ook ervaren bewoners drugsoverlast.
- **Veerkracht.** De wijk kent een concentratie van kwetsbare huishoudens met een laag inkomen. Ook gaat het straatbeeld achteruit. Er is sprake van verminderde sociale cohesie en er zijn signalen dat de leefbaarheid afneemt.

Vraagstuk voor het leernetwerk

De uitdaging voor de gemeente Almelo is een gemeentelijke wijkaanpak te ontwikkelen die bestendig is. Een aanpak die minder afhankelijk is van

periodieke budgettrondes, zoals de aanpak van tien jaar geleden. De Ossenkoppelerhoek is in het recente verleden met fysieke ingrepen al behoorlijk verbeterd. Naast sloopt zijn seniorenappartementen teruggebouwd. De focus ligt op het inclusiever maken van de wijk.

De volgende doelen stonden in het leernetwerk centraal:

- Er is een door de partijen gedeeld en realistisch toekomstbeeld van Ossenkoppelerhoek als een inclusieve wijk.
- Er is een proces gestart waarin de verschillende partijen met elkaar in gesprek zijn over dit toekomstbeeld.

Definitie van een inclusieve wijk

Gemeente, corporaties en andere lokale partijen (zoals politie, schooldirecteur, bewonersplatform) uit het fysieke en sociale domein kwamen tot een gezamenlijke definitie van de inclusieve wijk. Speerpunten hierin zijn 'voor iedereen', 'respect' en 'nieuw noaberschap'. De inclusieve wijk is gericht op iedereen in de wijk, uiteraard met de keuze om al dan niet mee te doen. Ouderen vormen een grote en bijzondere groep; zij zijn 'footprint' voor de toekomst. Ouderen planten de boom die schaduw geeft aan toekomstige generaties.

Opgehaalde thema's en aanpak

Bewoners centraal

Als je wilt weten wat er leeft, dan moet je vragen stellen en bij mensen langs de deur gaan. Op die manier kun je de gemeenschappelijke delers in straatjes en buurten vaststellen. Bouwstenen voor een geslaagde inclusieve wijk zijn het betrekken van inwoners en het organiseren van verbindende evenementen. Het jaarlijkse multiculturele festival Rembrandt Fiësta was zo'n evenement. Door een gebrek aan sponsors en een tekort aan vrijwilligers in de wijk vond in 2019 de laatste editie van het Rembrandt Fiësta plaats. Een voorbeeld dat het belangrijk is dat de professionele organisaties bewonersinitiatieven ondersteunen.

Gezamenlijk optrekken professionals

Langjarige aandacht van de bij de wijk betrokken organisaties is een randvoorwaarde voor succes. Idealiter kennen de professionals van deze partijen elkaar en vormen zij een gezamenlijke basis. Het leggen van onderling nieuwe verbindingen kan hierbij helpen. Het streven is dat zij meer gaan handelen vanuit een gemeenschappelijk belang dan alleen vanuit hun eigen organisatiebelang. Door te werken aan netwerkopbouw is het mogelijk zicht te krijgen op de schatkaart van de wijk: welke initiatieven lopen er al en hoe dragen die bij aan een inclusieve Ossenkoppelerhoek? Zo werd tijdens de verdiepingsessie duidelijk dat basisschool De Wierde zeer positieve ervaringen heeft bij het verbinden en actief betrekken van zowel kinderen als ouders met verschillende achtergronden. Welke lessen kunnen daaruit getrokken worden en hoe kan hierbij aangehaakt worden?

Fysieke ingrepen

De 'hardware' in de Ossenkoppelerhoek is goed. Daarom is het belangrijk te definiëren wat er onder herstructurering verstaan wordt: is het alleen sloop-nieuwbouw of een veelomvattende aanpak waarin sociaal, economisch en fysiek worden gecombineerd? Het moet in ieder geval aansluiten op de wijk en geen doel op zich worden, maar een instrument. Doordat het aantal jongeren in de wijk afneemt, bouwt de corporatie woningen om tot seniorenappartementen. Overige fysieke ingrepen kunnen bijdragen om tot een inclusieve wijk te komen. Denk hierbij aan het aanleggen van voldoende groenvoorzieningen of het verbeteren van de verkeersveiligheid.

Wijkfonds

De droom is om een structureel wijkfonds te maken. Alle professionele organisaties leggen daarbij iets in de 'pot' en dragen zo bij aan het gemeenschappelijke belang. Een voordeel van dit wijkfonds is dat het minder afhankelijk is van de politieke vierjaarlijkse budgetcyclus van de gemeente. Het wijkfonds zou worden beheerd door een wijkalliantie met daarin ook inwoners. Zij kunnen zoveel mogelijk zelf bepalen hoe het geld besteed wordt. In de

komende periode werken de gemeente en de corporaties dit idee verder uit. Een actorenanalyse kan helpen bij de selectie van deelnemers in het wijkfonds. Overige aandachtspunten zijn de bepaling welke thema's onder het wijkfonds vallen en de inrichting van het besluitvormingsproces. Begin klein en maak dat een succes.

Ook in Amsterdam wordt gewerkt met een wijkfonds; het buurtbudget genaamd. In 2020 experimenteert de gemeente Amsterdam met het buurtbudget. Met dit budget kunnen inwoners in Amsterdam activiteiten voor hun buurt organiseren. Als onderdeel van dit experiment is € 250.000 toegekend aan de K-buurt. Het totale proces voor de besteding van dit budget is overgedragen aan Hart voor de K-buurt. Het buurtbudget zorgt ervoor dat HvdK-leden en andere actieve inwoners van de K-buurt activiteiten voor de buurt kunnen organiseren zonder dat er veel tijd gemoeid is met het aanvragen van fondsen en subsidies. Enkele leden van HvdK worden tevens van dit budget betaald om onder andere inwoners, waar nodig, te ondersteunen bij activiteiten.

Bron: Van Schaijk, R., Van Mourik, K., Repetur, L., Cadat-Lampe, M., & Kastelein, C. (2020). Versterken van inclusieve burgermacht: De werkwijze en context van Hart voor de K-buurt in Amsterdam Zuid-oost als goed voorbeeld. Movisie.

3.2 Zoetermeer, Meerzicht

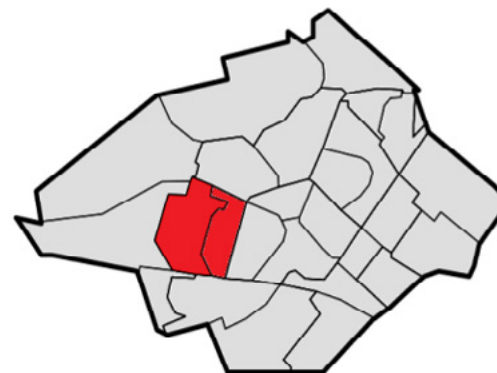
Omschrijving wijk

De wijk Meerzicht is de tweede wijk van Zoetermeer op het gebied van uitbreiding. De wijk bestaat uit meerdere kleine buurtjes met bewoners die verschillend aankijken tegen wat er in de wijk speelt. Veel bewoners hebben weinig vertrouwen in de overheid. Dit bemoeilijkt de communicatie tussen de bewoners en de corporaties en gemeente.

Meerzicht vraagt sociaaleconomisch gezien aandacht om weer in zijn kracht te komen. De gemeente Zoetermeer en de woningbouwcorporaties Vidomes en De Goede Woning en Stedelink namen in 2019 het voortouw om tot een gezamenlijke aanpak te komen. De gemeente is toen begonnen met een wijkverkenning onder wijkbewoners en mensen die in de wijk werken. Uit deze verkenning bleek dat de wijk voor de volgende uitdagingen staat:

- Enorme druk op de woningmarkt
- Toename van de armoede
- Energetisch slechte en verouderde woningvoorraad
- Een sleetste groene wijk met weinig gebruiksmogelijkheden, anonimiteit en wateroverlast
- Een verouderd en naar binnen toe gekeerd winkelcentrum
- Veel overlast door jongeren; hinderlijk en crimineel gedrag
- Achterstanden bij peuters en jonge kinderen neemt toe

Het achterliggende doel van de wijkverkenning was om meer zicht en gevoel te krijgen bij de staat van de wijk. Naast bovengenoemde uitdagingen is uit de wijkverkenning naar voren gekomen dat bewoners Meerzicht waarderen om het groen en de voorzieningen, maar dat de wijk zich in een neerwaartse spiraal bevindt. Mede vanuit de wijkverkenning is een gebiedsprogramma opgesteld waarin de gezamenlijke ambitie als volgt luidt: *in 2035 zijn de bewoners in Meerzicht thuis in hun buurt omdat het er prettig wonen en samenleven is.*

Bron: Centraal Bureau voor de Statistiek/Topografische Dienst Kadaster (2008)

Er zijn zorgen over de woningvoorraad voor ouderen (sterke vergrijzing), maar nog meer over de kwetsbare eenoudergezinnen. Voor jonge starters en kleine huishoudens is er nu weinig aanbod, terwijl er veel gezinswoningen zijn die door één of twee ouderen worden bewoond. Het mengen van jonge gezinnen en ouderen kan soms flink wat weerstand oproepen. Het is lastig te duiden waar de weerstand precies vandaan komt en hoe je dat kan verminderen. Gestreefd wordt naar meer samenhang tussen oude en nieuwe bewoners.

De gemeente heeft in samenwerking met de partners het Programma Wijkontwikkeling Meerzicht ontwikkeld, met als doel om niet te doen wat men altijd deed, maar om meer uit te gaan van de behoeften die in de wijk spelen en van daaruit te gaan handelen. Op deze manier wil de gemeente werken aan een sociaal en economisch sterkere wijk. Belangrijke subdoelen daarin zijn het vergroten van de kansen en de bestaanszekerheid van bewoners en het werken aan een veilig klimaat om in te leven en op te groeien.

Vraagstuk voor het leernetwerk

De wijk bestaat uit meerdere buurtjes met verschillende kenmerken. Om focus aan te brengen zijn twee flats als cases gekozen: Laveibos en Haagsebos. Welke leerpunten uit deze cases helpen bij een brede wijkaanpak om te komen tot sociaal en economisch sterkere wijken?

Definitie van een inclusieve wijk

Het voornaamste doel is het verbeteren van het welbevinden van de bewoners. De sociale cohesie, tevredenheid en zelfredzaamheid van de bewoners verbeteren. Belangrijke thema's hierbij zijn veiligheid, leefbaarheid en bestaanszekerheid. De wens van de bewoner is startpunt voor de inzet van de professionele organisaties die in de wijk werken. In de huidige situatie ziet men Meerzicht wel als een gemengde wijk, maar nog niet als een inclusieve wijk waarin alle bewoners kunnen meedoen en zich thuis kunnen voelen in de wijk.

Opgehaalde thema's en aanpak

Bewoners hebben geen vertrouwen in de overheid

Het vertrouwen van de bewoners in de organisaties die in de wijk werken moet worden hersteld. Daarnaast is er vaak schaamte en terughoudendheid bij bewoners om hulp te zoeken. Goede onderlinge samenwerking tussen de in de wijk opererende professionele organisaties is belangrijk om deze mensen in beeld te krijgen en de hulp en ondersteuning te geven om mee te kunnen doen. Een concrete mogelijkheid die zich hierbij aandient is het verduurzamen van en verbeteren van de uitstraling van de entree van de flat Laveibos. Het streven is dat bewoners hier actief in meedenken en -helpen, zodat zij zich gezamenlijk verantwoordelijk voelen voor de uitstraling van de flat en kunnen ervaren hoe goed het is als zij daar samen in kunnen optrekken.

Samenwerking met de vve's bij de verduurzamingsopgave

De flat Laveibos staat aan de vooravond van een verduurzamingsopgave. Er is sprake van gespikkeld bezit: de corporatie De Goede Woning bezit 150 woningen en 65 woningen zijn in bezit van eigenaar-bewoners. De corporatie en de gemeente zien de fysieke opgave als kans om huisbezoeken te koppelen aan sociale ingrepen: 'preventie in de praktijk'. Aandachtspunt is de samenwerking met de vve voor de verduurzaming van de flat. De huiseigenaren worden geconfronteerd met stijgende bouwkosten en rentes, waardoor zij nog twijfelen over de betaalbaarheid ervan.

Weinig interactie tussen de bewoners onderling

De flat Haagsebos is verduurzaamd bezit van de corporatie Vidomes. De woningen zijn deels verhuurd aan kwetsbare bewoners die ondersteuning krijgen van zorgorganisatie Middin en deels verhuurd aan ouderen en gezinnen. Vidomes werkt al met 'flatcoaches', die vooral gericht zijn op ouderen. Het voor elkaar openstellen van de cliëntenruimte van Middin en de bewonersruimte van de flat kan de ontmoeting tussen de bewoners

stimuleren. Daarnaast kan een vertegenwoordiger van Middin deelnemen in de bewonerscommissie van de flat. Bewonersinitiatieven kunnen breder gecommuniceerd worden, zodat deze 'reclame' bijdraagt aan de onderlinge interactie.

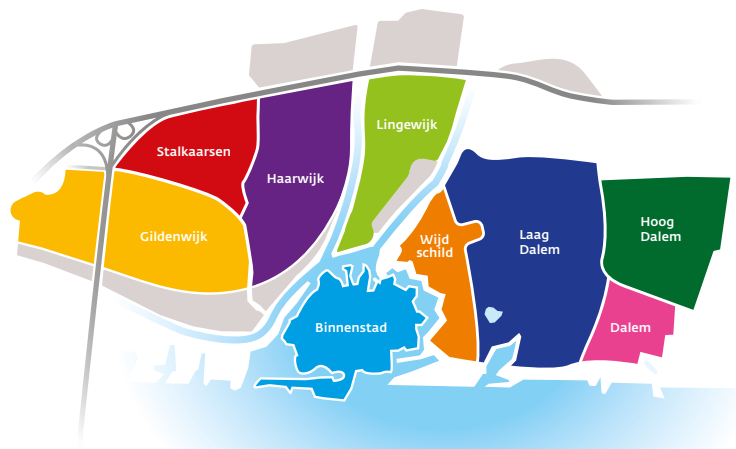
Leefbaarheid staat onder druk

De omgeving van het Haagsebos lijdt onder parkeerdruk van fietsen en auto's, gedumpt grof afval en hangjongeren in auto's. Hier is een rol weggelegd voor de gemeente Zoetermeer om de openbare ruimte te verbeteren. Vidomes heeft het voornemen om een leefbaarheidscoach aan te stellen. Samen met de sociale partners en de gemeente zal deze coach de sociale problematiek, maar ook kansen in de flat opzoeken. Denk hierbij aan een analyse van de bij de bewoners aanwezige talenten.

Vervolgstappen

De gemeente Zoetermeer werkt aan het opzetten van een interventieteam (IT). Het IT is niet het centrale aanspreekpunt voor de bewoners. Het IT zal worden ingezet bij knelpunten, bijvoorbeeld als een bewoner in de knel dreigt te raken omdat er sprake is van elkaar tegensprekende regels vanuit instanties. Partners van de gemeente kunnen in dergelijke gevallen opschalen naar het IT. De door Vidomes beoogde leefbaarheidscoach in Haagsebos kan een goede schakel worden richting het IT. De verwachting is dat het IT de ontschotting tussen de partnerorganisaties kan bevorderen. Deze organisaties vormen een steungroep rondom het interventieteam die commitment laat zien om oplossingen voor vragen te organiseren.

3.3 Gorinchem, Haarwijk

Omschrijving wijk

De Haarwijk is een van de oudere wijken in Gorinchem nabij het centrum van de stad. Het is een dynamische multiculturele stadswijk met een trots eigen karakter. De wijk heeft veel verschillende buurtjes met elk een eigen karakter waarbinnen de burens betrokken zijn met elkaar. Het is een levendige wijk waar veel verschillende nationaliteiten wonen met verschillende sociaal-culturele en economische achtergronden en uiteenlopende leeftijden.

De wijk kent sociaaleconomische uitdagingen. De gezondheids- en welzijns-cijfers blijven achter en er wordt weinig gesport. Qua woningverdeling is ruim 50% van de woningen een sociale huurwoning, maar deze zijn niet evenredig over de wijk verdeeld. Hierdoor is er op sommige plekken een concentratie van kwetsbare inwoners. Er zijn minder zorgpartners fysiek in de wijk gevestigd, waardoor samenwerking in de wijk rondom zorg, welzijn en inclusie

lastig tot stand komt. De gemeente gaat inzetten op betrokkenheid binnen de buurt waarbij behoud van karakter belangrijk is.

Zowel de gemeente en woningcorporatie Poort6 richten hun pijlen de komende jaren op de Haarwijk. Herstructurering is al langer een thema: een deel van de wijk is de afgelopen jaren gesloopt en wordt de komende periode opnieuw gebouwd. Ook loopt er een nieuwer sloop-nieuwbouwtraject waarvoor bewoners nu andere woningen krijgen aangeboden. Daarnaast oriënteert de woningcorporatie zich op intensiever wijkgericht werken in de Haarwijk, met integrale wijkteams vanuit verschillende afdelingen. Uit wijk-analyses van de gemeente bleek dat de Haarwijk extra aandacht nodig heeft, dus wordt nu een plan van aanpak voorbereid en wordt er gezocht naar extra middelen. Beide trajecten staan nog in de kinderschoenen, wat kansen biedt voor samenwerking tussen gemeente, woningcorporaties en andere wijkorganisaties. In de plannen zouden de gemengde en inclusieve wijk ook een plek moeten krijgen, maar die plannen zijn soms moeilijk te rijmen met het stedelijk perspectief.

In de wijk worden sociale huurwoningen gesloopt, teruggebouwd en heringericht met aandacht voor ontmoetingsruimten en groen. Deze herstructurering zal een doorstroming op gang brengen en de verwachting is dat er meer gezinnen in de wijk zullen komen wonen. De twee buurthuizen kunnen een belangrijke rol vervullen in de inzet op ontmoeting en activiteiten.

Vraagstuk voor het leernetwerk

Het bleek een uitdaging om scherp te krijgen wat de vragen waren om uit te diepen in de verdiepingssessie. Uiteindelijk hebben vooroverleggen helder gekregen dat de sessie zich moest richten op a) verkenning van samenwerkingen tussen organisaties op sociaal en fysiek en b) bewonersparticipatie en -betrokkenheid. De sessie was zodanig opgebouwd om zicht te krijgen op en te waarderen wat er al is en om concreet over casussen in gesprek te gaan met een breed gezelschap.

Definitie inclusieve wijk

Door middel van associatiekaarten definieerde het gezelschap wat een inclusieve Haarwijk zou moeten betekenen. Daarbij bleken 'samen' en 'verbondenheid' terugkerende thema's, samengevat in de slogan: *Samen voor de Haarwijk*.

Opgehaalde thema's en aanpak

Koppeling fysieke en sociale projecten

In het eerste deel van de sessie is opgehaald welke fysieke en sociale projecten en activiteiten er allemaal al lopen in de wijk. Duidelijk werd dat er concrete mogelijkheden zijn om deze activiteiten aan elkaar te koppelen en op deze wijze te versterken. Een concreet voorbeeld zijn flexibele middenstukken tussen flats die meegroeien met de buurtbewoners van jong tot oud(er).

Deelnemers over het samenbrengen van fysieke en sociale activiteiten:

- “Door het te horen, naast elkaar te leggen en te zien, leg je de verbindingen makkelijker. Daar zouden we eigenlijk vaker tijd voor moeten nemen.”
- “Door vaker te overleggen, zowel formeel als informeel, hoor je echt wat er aan de hand is.”

Samenkomen en uitwisselen

Uit de sessie werd duidelijk dat het waardevol is om samen te zitten. Er werd opgemerkt en gezien dat het goed is om samen te komen met veel verschillende partners om huidige activiteiten, ideeën en visies uit te wisselen, af te stemmen en te versterken. Daarvoor zijn korte lijntjes van belang. Het voornemen is geuit om elkaar informeel op te zoeken en contact te houden. Daarbij is het van belang om krachten te bundelen in plaats van eigen succesjes voorop te stellen. Ook is het van belang om af en toe planningvrij te

kunnen denken om door te praten en mogelijkheden te zien. Het was goed te merken dat er een wil is om samen te komen, maar tegelijkertijd een knoop in de maag: straks gaan we weer weg en is het bij praten gebleven ...

Gemeente als kartrekker in jaarstart Haarwijk

De gemeente is kartrekker van de jaarstart in de Haarwijk en gaat dat als aanknopingspunt nemen om deze groep én andere partijen die tijdens de sessie afwezig waren samen te brengen. De insteek van de jaarstart zou niet de eenzijdige presentatie van reeds uitgewerkte plannen voor de wijk moeten inhouden. Inwoners moeten de kans krijgen om actief te kunnen meedenken en -beslissen over de inhoud.

Waarde van buurtcentra in bewonersparticipatie

De twee buurtcentra hebben zeer waardevolle kennis, netwerk, relaties én opgebouwd vertrouwen van, met en in de Haarwijk. Dit biedt veel kansen en aanknopingspunten. Niet alleen qua de koppeling tussen fysiek en sociaal, maar ook qua het van onderop aansluiten bij bewoners en hun behoeften, zorgen en ervaringen en hen op die manier mee te nemen en te enthousiasmeren.

4. Routekaart gemeenten

In dit leernetwerk hebben we gewerkt vanuit het samenspel tussen richten, inrichten en verrichten.

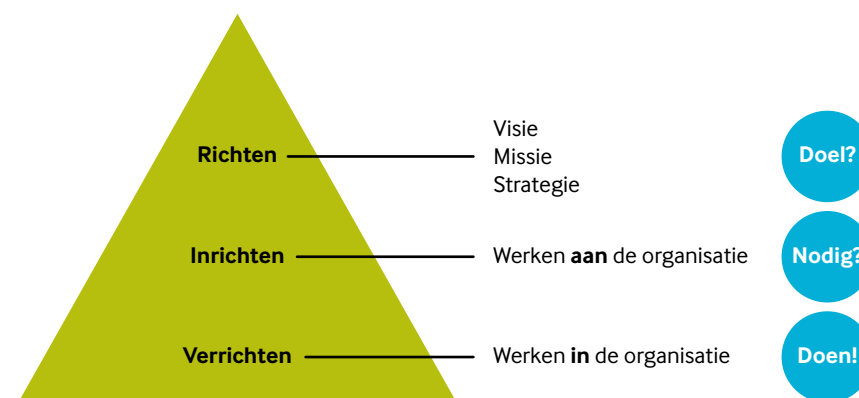
- De fase van het richten legt de basis om doelen te bepalen. In deze fase wordt de huidige situatie in kaart gebracht van wat er al is. En er wordt een pas op de plaats gemaakt om het gesprek te voeren dat door de waan van de dag vaak vergeten wordt: welke visies en ambities bestaan er en, zo belangrijk, wat verstaan we eigenlijk onder gebruikte termen. Wat houdt de inclusieve wijk in? Dit resulteert in een gemeenschappelijk kader met ambities.
- De fase van het inrichten gaat over wat er nodig is om doelen te behalen: welke wegen leiden tot de ambities? Welke activiteiten dragen daaraan bij, wie kan deze opzetten en wat doen we als het onverhoopt mis gaat? Er wordt hier aan de organisatie gewerkt.
- De fase van het verrichten gaat over 'doen!': hoe reflecteren we op of we doen wat werkt en hoe wordt dat geëvalueerd? Wat is daarvoor nodig aan communicatie, intervisie, innovatie?. Er wordt hier in de organisatie gewerkt.

Dit samenspel hebben we in deze leerkring vertaald naar de treinreismetafoor. De leerkring was een eerste stap in een langere reis op weg naar een inclusieve wijk. Een reis die betrokken organisaties in de wijk samen maken. Een reis die nog maar net gestart is.

Wie maakt deel uit van het reisgezelschap?

Bij alle drie de wijken namen de gemeente en de betrokken woningbouwcorporaties samen het initiatief om te gaan werken aan de inclusieve wijk. Via een actorenanalyse werden de medepassagiers bepaald en uitgenodigd om in te stappen. Dit waren maatschappelijke organisaties uit de zorg, jeugd, onder-

Figuur 2 Samenspel tussen richten-inrichten-verrichten (bron: Movisie)

wijs, bewonersvertegenwoordiging, politie, et cetera. Begin niet al te groot; houd het behapbaar. Onderken dat het onvolledig is en vraag huidige passagiers. Op een later moment kunnen organisaties als artsen, winkeliersvereniging, sportverenigingen betrokken worden.

4.1 Fase 'richten'

Bepaal samen de reisbestemming (perron 1)

Organiseer een startbijeenkomst met de betrokken organisaties. Doe dit bij voorkeur op een locatie in de betreffende wijk, zoals in een buurthuis. Een uitgebreide kennismaking is nodig. Bij alle drie de gemeenten bleek dat niet alle deelnemers elkaar persoonlijk of de organisatie even goed kenden. Dit is niet alleen te verklaren door personeelsverloop, maar ook door verkokering en de waan van alle dag.

Op basis van wijkanalyses en inzichten in de wijk worden de leervragen en doelstellingen bepaald voor de wijkaanpak. Het is belangrijk om met verschillende partijen het gesprek aan te gaan om meerstemmigheid te borgen in de visie en hoe betrokken partijen daar een bijdrage aan kunnen leveren. Vragen om te stellen:

- Wat verstaan we onder de inclusieve wijk?

Voor welke uitdagingen is de inclusieve wijk een oplossing? (perron 2)

Wijkanalyses en gesprekken met sociaal domein, professionals en inwoners kunnen helpen deze uitdagingen in kaart te brengen. Vervolg is de vraag:

- Wat verwachten we van het streven naar de inclusieve wijk?
- Welke opbrengsten zou de strategie moeten hebben voor de wijk?
- Hoe verschilt dat per betrokken partij/belanghebbende?

Welke veranderingen zijn nodig om tot een inclusieve wijk te komen? (perron 3)

Dit perron is afhankelijk van wat onder perron 1 en 2 wordt opgehaald. Door de reisbestemming van de inclusieve wijk naast de huidige uitdagingen te leggen, wordt hopelijk duidelijk wat er nodig is om veranderingen te bewerkstelligen op een abstracter niveau.

4.2 Fase 'inrichten'

Wie zijn de doelgroepen? Wie worden nu (bewust) niet meegenomen? (perron 4 en 5)

- Wie heeft er belang bij deze reis? Wiens doel staat voorop?
- Welke partijen en doelgroepen worden meegenomen in het vormgeven en maken van de reis? En welke niet? Waarom is dit?
- In hoeverre heeft iedereen een gelijkwaardige kans om het reisplan te bepalen?
- Wat verandert er voor betrokken partijen en doelgroepen? Hoe weten we dat? Wat zijn onbedoelde effecten en hoe schadelijk kan dat zijn?
- **Om antwoord te geven op bovenstaande vragen is deze essentieel:** Hoe ervaren betrokken partijen en doelgroepen het ontwerpproces zelf?

Wat is de komende tijd nodig om bij de bestemming te komen? Welke activiteiten, aanpakken, interventies gaan we inzetten? (perron 6)

Waar perron 3 inzicht heeft gegeven in welke ideale veranderingen er zouden moeten worden bewerkstelligd, gaat dit perron over de concrete acties, bronnen en brandstoffen die nodig zijn om de bestemming met de in gang gezette trein te bereiken. Het is ook belangrijk te reflecteren op welke acties werken en welke niet.

Wie is de machinist/procestrekker? (perron 7)

- Wie is verantwoordelijk voor welke activiteiten? En zorgt dat deze op gang blijven als brandstof voor de trein?

4.3 Fase 'verrichten'

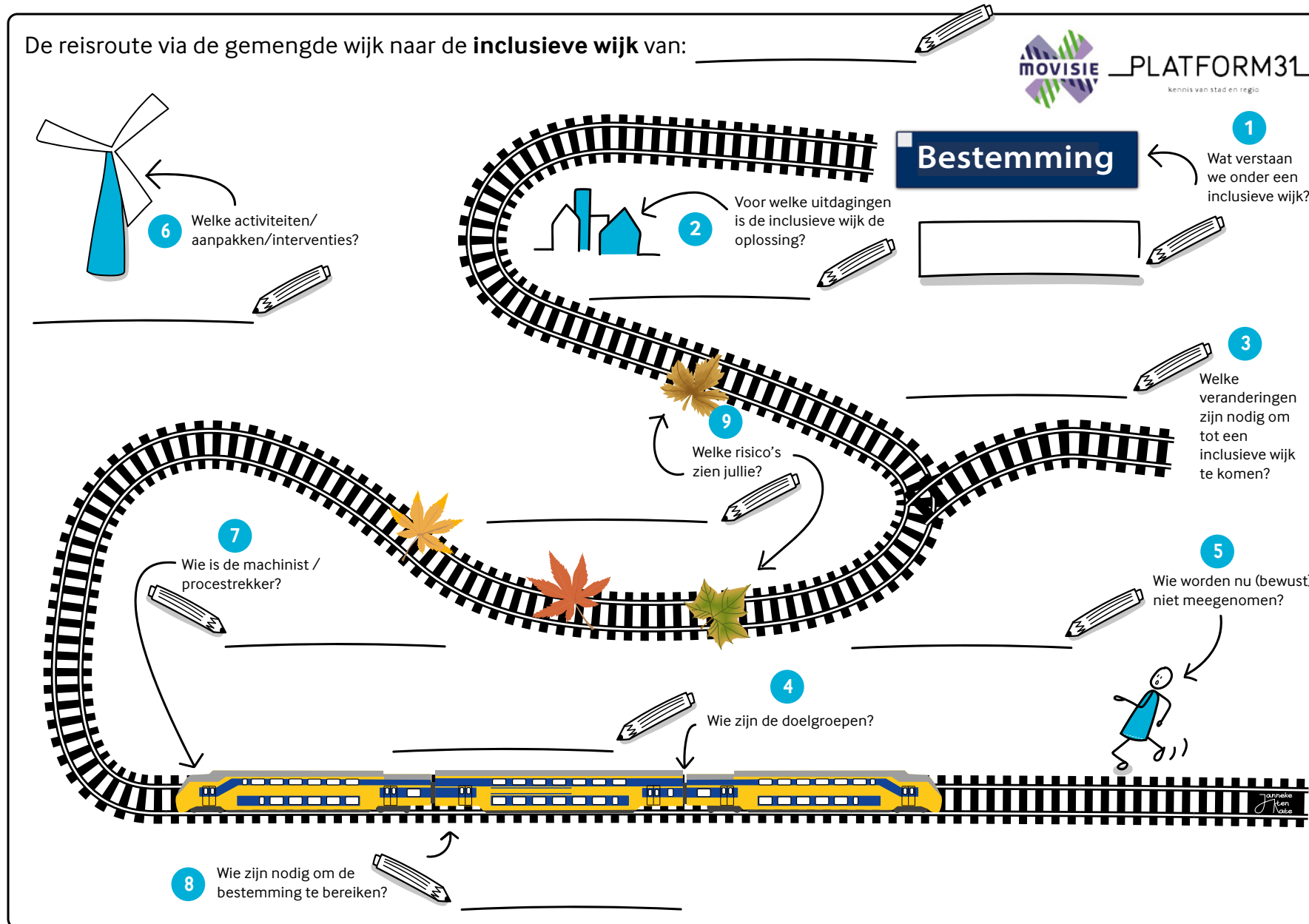
Wie zijn nodig om bij de eindbestemming te komen? (perron 8)

Om tot de eindbestemming te komen is een reisleider nodig die het overzicht bewaart en zonodig het reisplan bijstuurt.

Welke risico's kom je onderweg tegen? (perron 9)

In nauwe samenwerking met alle betrokkenen zal de reisleider in de gaten houden:

- Of de trein nog op schema ligt en hoe er omgegaan moet worden met opgelopen vertraging.
- Welke betrokken partijen en doelgroepen aan boord zijn, de trein hebben gemist of van de trein dreigen te vallen.

Tips om te komen tot een inclusieve wijkaanpak

Het proces:

- Begin met een actorenanalyse om alle relevante partijen in beeld te krijgen.
- Wie uiteindelijk vanaf het begin wordt betrokken is een lastige kwestie. Belangrijk is om dit weloverwogen te doen en transparant te zijn over gemaakte keuzes. Balanceren tussen: je kunt niet meteen iedereen uitnodigen, maar je wilt ook voorkomen dat sommigen zich niet of te laat betrokken voelen. 100% inclusiviteit is een utopie, maar je moet er wel naar streven.
- Neem tijd om richting te bepalen en gezamenlijk tot een visie te komen met verschillende partijen bij elkaar waarin eenieder definieert hoe die een bijdrage aan die visie kan leveren.
- Investeer in de publieke functies in de wijk, zoals scholen, bibliotheken en ontmoetingsplaatsen. Dit is belangrijk voor contact en ontmoeting om de sociale structuur te houden.
- Houd het heel simpel en zet kleine stapjes. Bijvoorbeeld: elke school heeft een bibliotheek, waar taalpunten toegevoegd kunnen worden met boeken in de eigen taal.
- Gebruik fysieke ingrepen als een vliegwiel voor sociale interventies.
- Werk vanuit concrete cases: maak de opgave concreet en actiegericht. Voorkom eindeloze gesprekken die energie opslurpen.
- Maak een schatkaart van de wijk: waar vind je goede voorbeelden en zit energie?
- Vergeet niet naar het verleden te kijken. Bewoners weten vaak wat al is gedaan in de wijk en of iets aansprak of niet. Ga het wiel niet opnieuw uitvinden als er met veel enthousiasme terug wordt gedacht aan een

activiteit, maar ga wel in gesprek over de leerpunten van eerdere activiteiten en hoe het beter en inclusiever had gekund.

- Niet alleen iets met stenen; het gaat om mensen.
- Het gesprek aangaan tussen de fysieke en sociale partijen betrokken in de wijk lijkt een open deur, maar het blijkt dat je dit expliciet moet organiseren.

Professionele partijen:

- Stel een wijkregisseur aan die de professionele organisaties met elkaar verbindt.
- Organiseer een weekstart met alle professionals in de wijk: een moment om elkaar informeel te treffen.
- Organiseer het contact tussen ambtenaren uit het sociale en fysieke domein.

Bewoners:¹⁷

- Vergeet de bewoner niet: zet het belang van de bewoner voorop!
- Je kan niet gelijk iedere bewoner betrekken. Begin met de initiatiefnemers in de wijk en creëer olievlekwerking.
- Waardeer en ondersteun de vrijwilligers in de wijk en zie buurtcentra als vitale plekken voor bewonersparticipatie.

17. De Bruijn, D. (2023). Hoe bevorder je participatie voor inwoners? Praktische tips voor gemeenten. Movisie.

5. Geleerde lessen

Decennia van fysiek mengingsbeleid ten aanzien van de woningvoorraad hebben geleid tot wisselende resultaten. Daarom hebben wij in deze leerkring onderzocht op welke wijze de gemengde wijk – met als doel inclusie – kan bijdragen aan het meer of beter samenleven van diverse bevolkingsgroepen, meer sociale mobiliteit en minder segregatie. Vanuit de theorie en de praktijkcases uit de leerkring is een aantal lessen gehaald.

Niet alleen sleutelen aan de woningvoorraad

Definieer goed wat je onder herstructurering verstaat: is het alleen sloop-nieuwbouw of een veelomvattende aanpak waarin sociaal, economisch en fysiek worden gecombineerd? Het moet in ieder geval aansluiten op de wijk en geen doel op zich worden, maar een instrument.

De gemeenten en corporaties in Almelo, Zoetermeer en Gorinchem geven actief fysieke impulsen aan de betreffende wijken. Dit betreft sloop, het terugbouwen van een gemengde woningvoorraad en verduurzaming en renovatie van de sociale woningvoorraad. Het is van belang bij nieuwbouw goed te bepalen welke publieke en maatschappelijk functies nodig in zowel de nieuwbouw zelf als in de nabije leefomgeving. Investeren in bijvoorbeeld ontmoetingsplekken in de flat, een goede school of bibliotheek, openbare ruimte, groen en gemeenschappelijke tuinen is belangrijk voor contact en ontmoeting om de sociale structuur te houden en te verbeteren.

Fysieke ingrepen als vliegwiel voor sociale interventies

Gebruik fysieke ingrepen die toch al moeten gebeuren om tegelijkertijd ook sociale problematiek op te halen. Concrete voorbeelden zijn de verduurzaming van woningen, het herinrichten van een straat of bijvoor-

beeld het verbeteren van een gezamenlijke entree van een flatgebouw. Een woningbouwcorporatie kan op deze manier haar signalerende functie beter benutten. Door goede contacten met de sociale partners én bewoners kan een corporatie de bewoners sneller bedienen.

Organiseer het proces

Het lijkt een open deur: fysieke en sociale partijen die met elkaar het gesprek aangaan over hun betrokkenheid in de wijk. Maar het blijkt dat je dit expliciet moet organiseren. Dit bleek ook tijdens de leerkring waar gemeenten en andere partijen tijd vrij maakten om met elkaar een gezamenlijke definitie van een inclusieve wijk op te stellen. Het loont de moeite om te investeren in het samen opstellen van een visie op de wijk waar de verschillende partijen zich in kunnen vinden en een bijdrage aan willen leveren.

“Eerst de neuzen dezelfde kant op, obstakels zoals geld komen dan later wel.”

(Informeel) afstemming tussen de professionele organisaties van onschatbare waarde

De vertegenwoordigers van de verschillende organisaties werkzaam in de wijk (jeugd, zorg, welzijn, bewonersorganisatie, corporaties, gemeente et cetera) waarderen het onderlinge contact dat is gestart/herstart in deze leerkring. Door de waan van de dag blijkt het informele contact tussen de verschillende professionals beperkt, en blijven schotten bestaan. Deze schotten zijn te slechten tussen gemeente en wijkorganisaties, maar ook binnen de fysieke en sociale afdelingen van de gemeenten zelf én tussen deze partijen en bewoners.

Een belangrijke succesfactor voor de wijkaanpak is het actief organiseren van het informele contact tussen alle professionals. Het organiseren van een gezamenlijke weekstart is een concreet hulpmiddel hiervoor. Ook het aanwijzen van een 'wijkregisseur' die de partijen verbindt en zorgt dat zij met een gedeelde boodschap de wijk in gaan draagt hieraan bij.

Het is nooit te laat om opgaven te verbinden

In de praktijk blijkt het vaak ingewikkeld om projecten vanuit verschillende organisaties en domeinen met elkaar te verbinden. Planningen sluiten niet op elkaar aan, gezamenlijke financiering is lastig voor elkaar te krijgen en men is al druk genoeg met de eigen opgave. Het is niet altijd noodzakelijk om projecten vanaf het begin en volledig aan elkaar te koppelen. Ook in een later stadium, als de eerste schop al lang en breed in de grond is gestoken, kan het nuttig zijn om andere partijen en bewoners aan te haken. Met andere woorden: het versmallen of verbreden van projecten kent geen vaste structuur en als het aan het begin van het project niet lukt om die ene bewonersgroep of die andere welzijnsorganisatie te betrekken, dan kan het later misschien nog wel. Het organiseren van informele afstemming en ontmoeting (zie vorige alinea) kan hierbij helpen.

Zet de bewoner centraal

Haal op uit de wijk wat mensen zelf graag aan veranderingen zouden willen zien. Vertrek vanuit de behoefte van de bewoner en ga daarna pas kijken of dat via sociale of fysieke ingrepen moet gebeuren. Deze benadering zorgt ervoor dat bewoners meer het gevoel hebben dat er mét hen wordt beslist, in plaats van óver hen, en zal de kans op een groter draagvlak vanuit de bevolking voor de plannen vergroten. De koppelingen tussen fysieke ingrepen en sociale activiteiten moeten in de wijk gecreëerd worden, zodat alle verschillende mensen deze kunnen benutten en er publieke familiariteit kan ontstaan. Een voorbeeld uit de Haarwijk in Gorinchem is de leidende rol die inwoners hebben gehad in het vormgeven van de gemeenschappelijke tuin bij een nieuwbouwproject. Alhoewel het moeilijk (of zelfs onmogelijk) is om

iedereen direct te betrekken, moet dit zo veel mogelijk het streven zijn. Je wilt voorkomen dat sommige groepen zich achteraf niet of te laat gehoord voelen, hoe moeilijk sommige groepen soms ook te bereiken zijn.

Als het gaat om inwonerparticipatie wil je echter voorkomen dat het een 'Poolse landdag' wordt, waarbij er zó veel mensen met verschillende meningen en belangen aan het woord komen dat er uiteindelijk geen touw aan vast te knopen is. Begin daarom met de initiatiefnemers, waarna vervolgens via olievlekwerking andere groepen betrokken kunnen raken. Verder is het belangrijk om gebruik te maken van de vrijwilligers die al actief zijn in de wijk en hen de waardering en ondersteuning te geven die zij verdienen. Sociaal-professionals hebben vaak goed zicht op de netwerken en dynamieken in de wijk; samenwerking met hen is daarom essentieel om op passende wijze inwonerparticipatie vorm te geven.

Politiek

De politieke cyclus van de gemeenten blijkt van grote invloed op de wijkaanpak. De 4 jaar-termijn van politici botst met de langetermijnvisie die bij een wijkaanpak nodig is. De aandacht voor een wijk komt en gaat, afhankelijk van de beschikbaarheid van geld. Zo kan het gebeuren dat problemen langzaam weer terugkeren naarmate de tijd verstrijkt. Echter, een wijk is nooit 'af' en blijvende aandacht is nodig. Bovendien doet het vierjaarlijks wijzigen van plannen het vertrouwen van de inwoners ook geen goed.

Hoe verklein je deze invloed en kom je tot een bestendigere wijkaanpak? Het helpt om met de bestuurder de betreffende wijken te bezoeken en op deze wijze de problematiek te concretiseren en te duiden. Daarbij is het goed om je samen af te vragen wie bepaalt of iets goed gaat in een wijk. Zijn dat beleidsbepalers die kijken naar de cijfers in de statistieken of zijn het de inwoners in de wijk zelf?

Eindconclusie

Na dit traject met drie gemeenten te hebben doorlopen stellen we dat het middel 'de gemengde wijk' verbreed moet worden en inclusiever moet worden aangevlogen. Het lijkt daarom logisch de gemengde wijk beter in te bedden in een domeinoverstijgende wijkaanpak, waar ook veel aandacht is voor het verstevigen van bestaande sociale structuren in de wijk en er ruimte voor ontmoeting is tussen zittende en nieuwe bewoners, én tussen bewoners en beleidsmakers.

Colofon

Dit is een uitgave van Platform31 en Movisie
Den Haag, juni 2023

Auteurs: Emre Can (Platform31), Machteld Hooyman (Platform31), Lotte Thissen (Movisie), Emiel Stobbe (Movisie)

Redactie: Platform31

Coverbeeld en foto p. 24: gemeente Zoetermeer

Illustratie p. 8 en p. 26: Janneke ten Kate

Beeld p. 4 en 11: Alex Schröder

Overige foto's: beeldbank Platform31 en deelnemende gemeenten

Opmaak: Gé grafische vormgeving

Platform31

Bestuurders, beleidsmakers, professionals, inwoners en ondernemers zoeken **oplossingen** voor complexe vraagstukken in stad en regio. Hoe komen we tot een inclusieve en duurzame samenleving? Met voldoende woningen in een passende omgeving. Waar een innovatieve overheid en economie bijdragen aan **brede welvaart**. Om tot toekomstbestendige oplossingen te komen, brengen we **partijen bij elkaar** en **onderzoeken** we maatschappelijke opgaven in samenhang. We signaleren **trends** en verbinden beleid, praktijk en wetenschap. Zo komen we samen tot een **aanpak** waar bestuurders en uitvoerders direct mee aan de slag kunnen. De oplossingen houden we niet voor onszelf: **iedereen profiteert mee** van de resultaten.

Postbus 30833, 2500 GV Den Haag
www.platform31.nl

Movisie

Movisie is hét landelijk kennisinstituut voor een samenhangende aanpak van sociale vraagstukken. Samen met de praktijk ontwikkelen we kennis over wat echt goed werkt en passen we die kennis toe.
Postbus 19129, 3501 DC, Utrecht

www.movisie.nl

WijkWijzer

Op het kennis- en leernetwerk WijkWijzer bundelen de kennis- en netwerkorganisaties actief op het terrein van leefbaarheid en veiligheid hun krachten: Platform31, het Verwey-Jonker Instituut, het Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid (CCV), het Landelijk Platform Buurt- en Wijkgericht Werken (LPB), het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA), Movisie en het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Alle organisaties hebben de afgelopen tijd aandacht gevraagd voor het versterken van een brede gebiedsgerichte aanpak en om een beweging te maken naar wijk- en buurtgericht werken. Dit willen we samen met bewoners, gebiedsgerichte professionals, beleidsmakers en bestuurders voor elkaar krijgen.

Hoewel grote zorgvuldigheid is betracht bij het samenstellen van dit rapport, aanvaarden Platform31 en de betrokkenen geen enkele aansprakelijkheid uit welke hoofde dan ook voor het gebruik van de in deze publicatie vermelde gegevens. Alles uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden gemaakt mits de bron wordt vermeld.